

Archeologický výskum v Budmericiach

BEATA EGYHÁZY-JUROVSKÁ

Kataster dnešnej obce Budmerice, okr. Bratislava-vidiek, ktoré ležia na ceste Bratislava–Pezinok–Trnava, vznikol zlúčením zaniknutej stredovekej dediny Fančal s intravilánom Budmeric.

Polohu Fančal máme zachycenú na katastrálnych mapách a rozprestiera sa na miernej vyvýšenine od ľavého brehu Štefanovského potoka, kde je dobrá orná pôda a pozemky patria miestnemu JRD.

Historicko-geografický prieskum vykonal na lokalite J. Žudel. V práci o historickej geografii Trnavskej pahorkatiny do polovice 16. storočia sa zaoberal dedinami Budmerice, Horný a Dolný Fančal, pričom uviedol aj historické správy k jednotlivým lokalitám. Predpokladá existenciu dvoch zaniknutých dedín v katastri obce Budmerice, a to Dolný a Horný Fančal, pričom Horný Fančal situuje do polohy Fančal, ako ju ešte dnes máme zachytenú na katastrálnych mapách.

V Budmericiach sa už v roku 1958 konal záchranný výskum Archeologického ústavu SAV v Nitre, keď po otvorení „Pieskoviska“ miestnym JRD sa porušili obilné jamy. Celkove sa zachránilo 24 obilných jám s nálezmi zo 14.–16. storočia, za predpokladu, že patrili k zaniknutej dedine Fančal a nachádzali sa na vyvýšenom, chránenom mieste za ňou.

Slovenské národné múzeum v Bratislave začalo s archeologickým výskumom na uvedenej lokalite v letných mesiacoch v roku 1971. Výskum na polohe zv. Fančal mal charakter zisťovacieho výskumu a uskutočnil sa v priestore od ľavého brehu Štefanovského potoka až po vtedajšie „Pieskovisko“ na základe lokalizácie dediny J. Žudelom. V prvom priestore do ľavého brehu Štefanovského potoka na mierne vyvýšenine stredoveké osídlenie bolo doložené len vo vrstvách ornice, zničené v mierne sa zvažujúcom teréne smerom k potoku poľnohospodárskymi prácami. Výraznejšie poznatky sme tu dosiahli z problematiky pravekej odkrytím sídliska z obdobia eneolitu, ľudu boľerázskej skupiny. V priestore pri „Pieskovisku“ sme nachádzali nálezy výlučne stredoveké, reprezentované predovšetkým keramickým materiálom, hlavne črepmi úžitkovej keramiky a odkryli sme pôdorys objektu nepravidelného tvaru, ktorý však nemal charakter obytný. Materiál časove patrí do 14.–16. storočia.

Archeologický výskum na lokalite Budmerice-Fančal pokračoval v roku 1974 a zameriaval sa na priestor južnejší, a to nad novým „Pieskoviskom“ (otvoreným v roku 1972). Už pri prieskume terénu po jarnej orbe sme na vyvýšenej ploche nad „Pieskoviskom“ nachádzali v teréne zvyšky stredovekej malty, úlomky tehál, črepy, ako aj architektonické články. Na základe zisteného vykonal

V. Gajdoš geoelektrické meranie na ploche 15×20 m a interpretoval sem polohu základov predpokladaného kostola. Archeologickým výskumom v letných mesiacoch v roku 1974 sme systematicky sondážnou metódou preskúmali túto plochu, ako aj priestor severne a západne od nej. Výskumom sme zachytili pôdorys základov jednohodného románskeho kostola so štvorcovou apsidou o vnútornej svetlosti 400×440 cm. Apsidu lode oddeľoval vífazný oblúk, loď mala vnútornú svetlosť 680×800 cm a na západnom priečeli dva piliere. Kostol nebol presne orientovaný v smere V–Z, odchýlený do smeru SV–JZ. Šírka základového muriva, ktoré sme zachytili v negatíve bola 150 až 160 cm. Dlážku tvorili kamene spájané maltou, na ktoré bola kladená dlažba z tehál. Medzi stredovekou omietkou z kostola sme nachádzali aj kusy maľované (červená farba). Hroby sa koncentrovali na južnej strane pri kostole, celkove sme odkryli štrnásť hrobov. V niekoľkých prípadoch sa jednalo aj o dvojhroby (matka s dieťaťom) a často sa hroby nachádzali až v troch vrstvách nad sebou. Pochovaní jedinci boli uložení pôvodne v drevených rakvách, čo potvrdzovali zvyšky zuhoľnatého dreva a železné klince, kostry sme nachádzali v natiahnutej polohe, s rukama skríženými v lóne, tvárou na východ. Hroby rešpektovali orientáciu kostola, boli väčšinou bez nálezov, ojedinele v mužských hroboch sa nachádzala železná pracka, alebo nožík. Stredoveké pamiatky materiálnej kultúry (keramický a kovový inventár) získané výskumom uvedenej plochy časove patria do 13.–16. storočia. Celá stredoveká stavba bola postavená na mieste väčšieho pravekého sídliska.

Odkrytý románsky kostol s cintorínom patri k stredovekej zaniknutej dedine Fančal, ktorá sa v historických správach prvý raz spomína v listine ostrihomskej kapituly v roku 1291, pri delení majetkov šľachtického rodu z Lefantovic. Tu sa uvádzajú tri zeme Fančal (tres terre Fonchal). V jednom sídle stál kostol zasvätený sv. Petrovi, v druhom kostol sv. Ducha, tretia zem bola neosídlená. V listine zalanského konventu z r. 1379 sa uvádza prvý raz osobitý názov pre Horný Fančal (Fewlseufannchal) a Dolný Fančal dokladá mandát kráľa Žigmunda z r. 1411 (Al Fanchal). V druhej polovici 15. storočia sa už nerozlišuje v historických správach názov Horný a Dolný Fančal. J. Žudel lokalizuje Dolný Fančal oproti intravilánu Budmeric, na ľavý breh Gidry, južnejšie k Jabloncu, a Horný Fančal na mierne vyvýšeninu po ľavom brehu Štefanovského potoka., juhovýchodne od Štefanovej (kóta 212).

Historickoarcheologický výskum v roku 1974 priniesol nový poznatok k lokalizácii zaniknutej stredovekej dediny Horný Fančal, a to smerom južnejším od nálezov obilných jám o ktorých predpokladáme, že patrili k dedine a nie smerom severným od nich. Na tomto priestore, na mierne vyvýšenine nad poľnou cestou, oproti mostíku cez Štefanovský potok do Budmeric sa nachádzali základy románskeho dedinského kostola s cintorínom. Západne od neho, už v skoro rovinnom teréne zvažujúc sa smerom k potoku predpokladáme zvyšky po obytných objektoch. Uvedená poloha vyplýva aj z poslednej historickej správy o dedine v urbári hradného panstva Červený Kameň, z roku 1543, keď majiteľmi hradu a panstva boli Fuggerovci. Dedina, ktorá sa spomína už ako opustená ležala oproti mostu do Budmeric, v tom čase stálo ešte niekoľko stĺpov brán a tiež kostol, ktorý bolo dobre vidieť z hradu Červený Kameň. Zánik dediny sa spája s tyranstvom Ladislava Moreho, ktorému v roku 1528 dal Alex Thurzo do zálohy červenokamenské hradné panstvo.